

KILIMO

NA

HIFADHI
YA
MAZINGIRA

MKL
S604
.3K5

KILIMO MLIMANI

KITABU CHA KWANZA

NADES-FORMATION TANZANIA

*Tunatoa shukrani za dhiti kwa shirika la
"Cooperation in Development" (CODEL)
ambalo lilitoa msaada
ili kijitabu hiki kichapishwe*

Kijitabu hiki kimeandikwa kwa kushirikiana na UMHODEP
(Upper Mgeta Horticulture Development Project)
iliyopo Chuo Kikuu cha Sokoine cha Kilimo (SUA), Morogoro

Walioshiriki kukitayarisha ni hawa wafuatao

ALLI GILLA
JUSTICE SHEKILANGO
ALBERT JIMBIKA
GEOFREY MWAKALIKENE
DONATA MNYANI
ALFRED NG'ATIGWA
THIERRY LASSALLE
AMANDUS CHITPELA

Kimehaririwa na kupitiwa na STEPHEN RUVUGA

Picha zimechorwa na KATTI KA-BATEMBO

© 1993 INADES - FORMATION TANZANIA
ni marufuku kunakili, kutafsiri au kuyatoa yaliyomo
katika kijitabu hiki, kwa njia yoyote, katika nchi yoyote,
bila idhini iliyoandikwa kutoka kwa
INADES - FORMATION TANZANIA

KILIMO MLIMANI

MPANGO WA KITABU CHA 1

	Ukurasa
Utangulizi	4
Sehemu ya kwanza	
KILIMO MLIMANI NI NINI?	6
Aina tofauti za hali ya hewa	7
Mpangilio wa mashamba	11
Sehemu ya pili	
KITALU CHA MICHE YA MITI	21
Kuchagua sehemu inayofaa kwa kitalu	22
Jinsi ya kutengeneza kitalu	23
Kupandikiza miche shambani	26
Ratiba ya upandaji miti	28
Neno la mwisho	31

Kitabu cha 2 kinaeleza :

Sehemu ya 1 : Kudhibiti maji shambani

Kutunza vyanzo vya maji

Kuhifadhi kingo za mito na mifereji

Kilimo kwenye mabonde

Sehemu ya 2 : Kilimo cha matuta

Matuta ya kudumu

Matuta ya kawaida

Mafanya juu

Sehemu ya 3 : Kurutubisha shamba

Mbolea za asili

Mbolea za viwandani

UTANGULIZI

Kwa muda mrefu wazee wetu
wamekuwa wakitegemea kilimo.
Mahitaji yao yote yamekuwa yakitokana
na mashamba yao na misitu.
Hawakuwa na shida kubwa ya chakula au kuni.

Leo hii mabadiliko mengi yametokea:

- . **Watu wameongezeka sana.**
Sasa hivi huwezi kufungua shamba mahali popote tu;
kila shamba lina mwenyewe.
- . Sio ajabu siku hizi kusikia kesi nyingi
zinazohusu mashamba na mipaka.
- . Sasa hivi huwezi kulima kilimo cha kuhamahama
au kupumzisha shamba
kama walivyofanya wazee.
- . Siku hizi rutuba ya udongo imepungua sana;
matokeo yake mavuno nayo yamepungua.
- . Sehemu nyingine watu wanatumia mbolea
kupita kiasi na kuharibu udongo.
- . Sasa hivi upatikanaji wa kuni umekuwa wa tabu.

Katika sehemu za milimani kama Mgeta
matatizo hayo ni makubwa zaidi.
Wakulima wa huko kila siku
wanayashuhudia matatizo haya.

Je tufanye nini?

Mabadiliko haya yote
yanatutaka tuchukue hatua
za kuboresha kilimo chetu.
Baadhi ya mbinu ambazo wazee wetu
wamekuwa wakizitumia
ni nzuri na zinafaa kudumishwa.
Mbinu nyingine si nzuri
na zinafaa kuachwa au kurekebishwa.

"*Kilimo Mlimani*" ni vijitabu viwili
vyenye lengo la kukupa ushauri
wa jinsi ya kuboresha kilimo chako
ili uzalishe na upate faida zaidi
bila kusahau matunzo bora ya shamba lako.

Vitabu hivi viwili vanaeleza maarifa mengi
ili kukuwezesha kuboresha
na kudumisha kilimo chako cha mlimani.

Lakini si lazima usome sehemu zote za vitabu viwili.
Pengine afadhali uchague
ile sehemu inayogusa tatizo lako na shamba lako.
Bora uchague mbinu moja tu
ambayo ni muhimu kwako,
kuielewa na kuitekeleza vizuri
kuliko kujaribu mbinu nyingi
na kuzilipua zote.
Wahenga wanasema,
"Huwezi kulalia vitanda viwili kwa wakati mmoja".

Utaona kwamba katika vitabu hivi viwili,
tumetaja eneo la "*Mgeta*" mara nyingi.
Hata hivyo wakulima wa maeneo mengine
wanaoishi katika sehemu za mlimani sawa na *Mgeta*
watafaidika pia na vitabu hivi.

Hiki ni kitabu cha kwanza.
Kitabu hiki kina sehemu mbili.
Katika sehemu ya kwanza
tunaeleza maana ya kilimo mlimani.
Katika sehemu ya pili
tunaeleza juu ya kitalu cha miche ya miti.
Baadhi ya mambo yametajwa katika kitabu hiki
lakini yameelezwa kwa undani katika kitabu cha pili.

Tunategemea kwamba utakifurahia kitabu hiki
na kwamba kitakuwa msaada kwako.

SEHEMU YA KWANZA

KILIMO MLIMANI NI NINI ?

Kilimo mlimani ni utaratibu wa kupanga jinsi utakavyolima mashamba yaliyopo katika mazingira mbalimbali ya mlimani.

Mashamba ya mlimani yako kwenye mazingira tofauti sana. Hali ya hewa na mwinuko hutofautiana Haiwezekani kulima shamba lililopo bondeni kwenye sehemu ya joto kama unavyolima shamba la juu kwenye sehemu za baridi. Kwa hiyo, kuna aina mbalimbali za kilimo kutegemea mazingira ya shamba lako.

Mkullma aliyepo mlimani kama Mkude bila shaka atakuwa na mashamba kwenye mazingira tofauti. Pengine atahitaji uamuzi wa kuzalisha aina mbalimbali za mazao.

Wewe kama yeye inafaa ukae na uangalie mashamba yako. Pia, itabidi ufuatilie aina mbalimbali za kilimo ili ufanikiwe katika kila eneo.

" Inafaa ukae na uangalie hali ya mashamba yako..."

AINA TOFAUTI ZA HALI YA HEWA

Maeneo ya milimani, kwa mfano Mgeta,
yana hali ya hewa inayotofautiana.
Kuna sehemu za joto na sehemu za baridi.

Hali hii inatokana na tofauti kubwa ya mwinuko
iliyopo milimani.
Hapa chini tunatoa mifano ya sehemu hizo
kwa kutumia vijiji vilivyopo Mgeta.

1. Sehemu za chini

Sehemu hizi huanzia mita 1,000 hadi 1,400.

Hizi ni sehemu zenye joto.

Lolo, Mwalazi, Kibuko, Luale

ni baadhi ya sehemu hizo.

Katika maeneo hayo mahindi yanakomaa haraka

kama miezi minne au mitano

Hii ni kwa sababu ya hali ya joto.

JEDWALI LA 1

MAZAO YA SEHEMU YA JOTO (Sehemu za chini)

MAZAO YA MUDA MFUPI (Mwaka 1)	MAZAO YA MUDA MREFU (Zaidi ya mwaka)
<p>Mazao makuu ya chakula: Mahindi Maharage Viazi vitamu Magimbi Mahole Mihogo</p> <p>Mbogamboga Nyanya Kabichi Njegere</p> <p>Vitunguu maji Maboga Bamia Nyanya chungu Biringanya Pilipili Mchicha</p>	<p>Mbaazi Migomba Miwa Mnanasi</p> <p>Miti ya matunda Miembe, Michungwa Mipera, mipapai Miparachichi (Embe mafuta) Mipassion Micheremoyo</p> <p>Miti mingine Lusina</p>

2. Sehemu za juu

Sehemu hizi huanzia mita 1,700 hadi 2,000 (mpakani mwa msitu).

Hizi ni sehemu za baridi.

Sehemu hizo ni kama *Minguti, Ng'ungulu, Kitengu, Tchenzema juu, Nyandira, Bunduki juu.*

Katika sehemu hizi

mahindi hukomaa baada ya muda mrefu,

miezi tisa au zaidi, kwa sababu ya baridi.

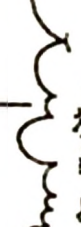

JEDWALI LA 2

MAZAO YA SEHEMU YA BARIDI (Sehemu za juu)

MAZAO YA MUDA MFUPI (mwaka 1)	MAZAO YA MUDA MREFU (zaidi ya mwaka)
Mazao Makuu ya Chakula Magimbi Mahimbi Mahindi Viazi mviringo Ngano Alizeti	Kitupa Mafifi Mianzi, Konge Derega (nambala)
Mbogamboga Kabichi Kaliflawwa Karoti Nyanya Saladi Njegere Mhaire Mchicha Mnavu Vitunguu saumu Rhubarb Bitruti	Miti ya Matunda Miplamsi Mifyoksi Mieplo Mipeasi Minektarin Mifejoa Mipassion
	Malishio ya mifugo (majani) Setaria Guatemala
	Miti ya misitu Minyaweza Mivinje Micypres Mikaratusi Miwati

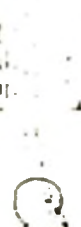

JEDWALI N° 3

Msimu wa kilimo kwenye sehemu ya chini

OKTOBA	NOVEMBA	DESEMBA	JANUARI	FEBRUARI	MACHI	APRILI	MAYI	JUNI	JULAI	AGOSTI	SEPTEMBER
											
	Kupanda mwanari na msharaga	Kuvuna msharaga	Kuvuna mahindi	Kupanda mwanari	Kupandikiza kabichi	Kupanda msharaga	Kuvuna kabichi	Kupanda msharaga	Kuvuna kabichi	Kuvuna msharaga	Kuvuna kabichi

JEDWALI N° 4

Msimu wa kilimo kwenye sehemu ya juu

OKTOBA	NOVEMBA	DESEMBA	JANUARI	FEBRUARI	MACHI	APRILI	MAYI	JUNI	JULAI	AGOSTI	SEPTEMBER
											
Kupanda msharaga	Kuvuna kabichi					Kupanda msharaga	Kupanda msharaga	Kupanda msharaga	Kupanda kabichi	Kuvuna msharaga	Kupanda msharaga

3. Sehemu ya katikati

Katikati ya sehemu hizo mbili kuna mchanganyiko wa hali ya hewa. Kwa hiyo mazao yanayofaa katika sehemu hizo ni tofauti kidogo na hayo tuliyoyataja. Bila shaka, wazee wetu wanaweza kutoa ujuzi na ushauri juu ya mazao gani yanayofaa.

Kama ulivyokwisha kuona hapo awali mazao yanayolimwa katika sehemu za juu na sehemu za chini hutofautiana. Hivyo misimu ya kilimo katika sehemu hizo pia hutofautiana.

Angalia vielelezo vya ukurasa uliopita; vinakuonyesha misimu ya kilimo katika sehemu hizo.

MPANGILIO WA MASHAMBA

Bila shaka sasa unaelewa ni jinsi gani kilimo cha mlimani kinavyotofautiana na kile cha tambarare. Hata hivyo mafanikio ya kilimo cha mlimani hutegemea sana mpangilio wa mashamba yako. Mpangilio wa mashamba ndiyo utakaokuwezesha kupata faida kubwa au ndogo au kupata unafuu au ugumu wa kazi.

Hapa chini tunaeleza miongozo ambayo inaweza kukusaidia katika mpangilio wa mashamba yako, hasa uchaguzi wa mazao.

Hata hivyo kabla ya hapo tungependa uangalie umuhimu wa mipaka na miliki.

MIPAKA NA MILIKI

Mipaka :

Je, shamba lako lina mipaka ya aina gani bonde, ngema au mawemawe ?
Kwa mambo ya namna hii uamuzi utakaofanya usije ukaathiri shamba lako au la jirani yako.
Kwa mfano unapopanda miti
jiulize, je, kivuli cha miti
hakiwezi kuathiri mazao ya jirani yako?

Miliki :

Kabla ya kuamua inakubidi uwe na uhakika iwapo shamba ni mali yako.
Hii itakusaidia kuepusha migogoro ya kifamilia hapo baadaye.

UMBALI TOKA SHAMBANI MPAKA NYUMBANI

Je, unao mpango wa kulima malisho kwa ajili ya mifugo yako?
Malisho ni mazito kwani ni majani na matawi.
Pia utayahitaji kila siku;
asubuhi, jioni au wakati wote.
Mara nyingine ni kazi ya watoto kulisha mifugo wakirudi kutoka shuleni.

Kwa sababu hizo zote, ni muhimu kupanda malisho, angalau katika shamba moja, karibu na nyumbani.
Kama mashamba yapo mbali, ni afadhali kuihamishia mifugo karibu na malisho.
Ni rahisi kujenga zizi la muda kuliko kubeba malisho kila siku.

UPATIKANAJI WA MAJI

Kabla hujachagua zao lako,
inakubidi kuangalia upatikanaji wa maji.
Baadhi ya mazao hasa mbogamboga
huhitaji umwagiliaji ili yastawi.

Pia maji ni muhimu kwa miti
hasa katika siku za mwanzo.
Kama hamna uwezekano wa kupata maji,
ni afadhali upande mazao yanayotogemea mvua tu,
kwa mfano maharage au njegere.

UMBALI TOKA SHAMBANI MPAKA SOKONI AU BARABARA KUU

Inafahamika kwamba mboga ni nzito.
Katika sehemu za milimani
usafirishaji wake mara nyingi
unafanywa kwa kichwa.
Kwa hiyo ni gharama kubwa
kwenye shamba lililopo mbali.

Hivyo ni afadhali ulime zao lenye pato kubwa
linaloweza kulipa wabebaji.
Koliflawwa, njegere, au bitruti
ni mifano michache ya mazao ya namna hii.

Kazi ngumu hii !...Kupeleka mboga mpaka sokoni...

UPANGAJI WA SHAMBA

Mwishowe utakaa na utaamua ulime nini na wapi.
Ni dhahiri kwamba katika mlima
huwezi kuwa na mashamba bora moja kwa moja.
Ni lazima pia ukumbuke kwamba
hakuna mafanikio bila matatizo.
Lazima, ujue tangu mwanzo kwamba
uamuzi wako ndiyo utakaoleta manufaa
pamoja na matatizo.

Ukishaamua kwamba utapanda mazao kadhaa
kwenye mashamba yako.
Pengine utakwenda kulima
ili kutayarisha shamba

Kabla ya kushika jembe,
na kuanza kulima huna budi kuliangalia
shamba lako vizuri.
Tafakari upangaji wa shamba kutegemea
jinsi unavyoliona.

Kwa namna hiyo unaweza kufahamu
ni mpango gani wa kilimo ufuuate
na mbinu zipi uzitumie
ili ufanikiwe

Yafuatayo ni baadhi ya mambo ambayo
unapaswa kuyaangalia kabla hujaanza kulima.

HALI YA MTEREMKO

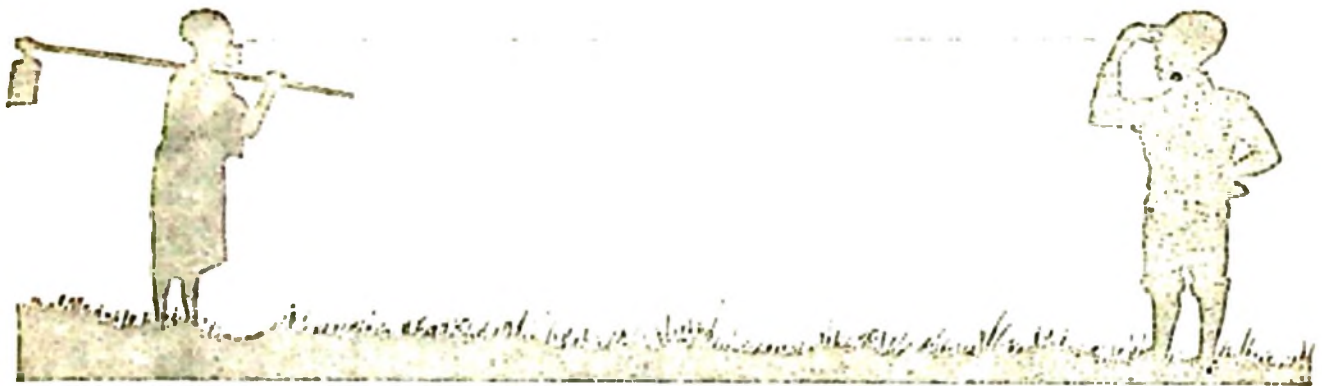
Mara nyingi mashamba yaliyopo milimani
hutofautiana kutegemea mteremko.
Kila shamba lina mteremko tofauti.
Ni wazi kwamba ipo miteremko mikali,
miteremko midogo
na miteremko ya wastani.

Unaweza kutambua hali ya mteremko
kwa kufanya kama ifuatavyo.

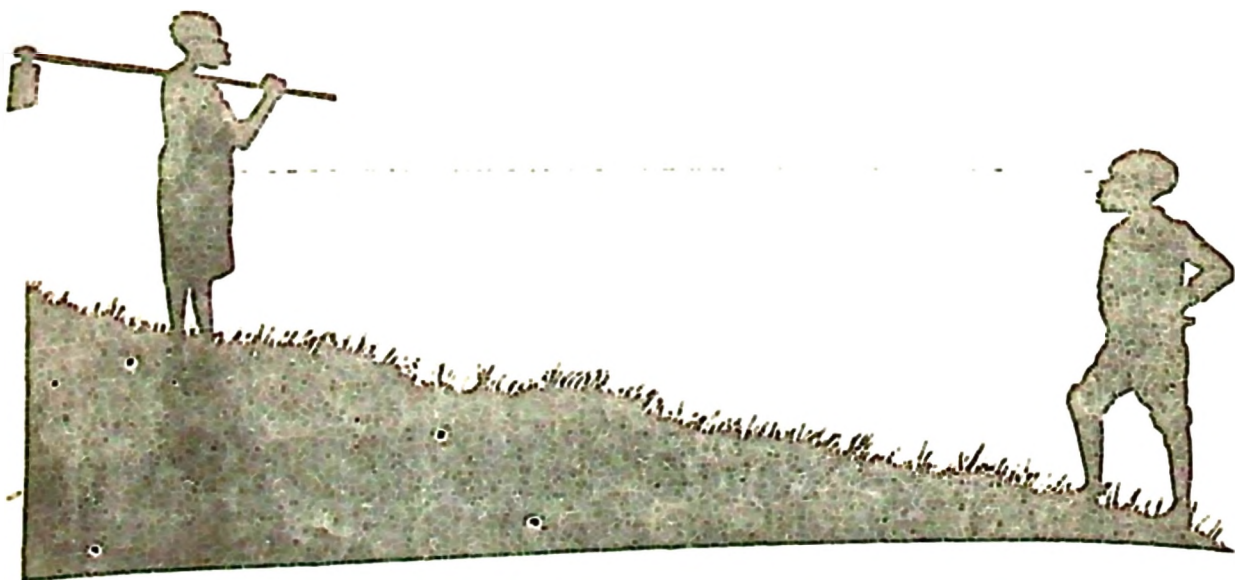
Ukiwa shambani na Mama Chuma,
mwambie asimame mwanzo wa shamba
na wewe tembea hatua tano kuelekea chini.

Sasa mgeukie mahali alipo Mama Chuma na mwangalie

- * Ukimwona mwenzako usawa wa machoni, uko tambarare hujateremka :

- * Ukimuona mwenzako usawa wa kiunoni, uko kwenye mteremko mdogo :

* Ukimwona mwenzako usawa wa miguu
au usipoweza hata kumwona
uko kwenye mteremko mkali :

Mteremko mkali :

Kwenye mteremko mkali,
unaweza kupanda miti ya misitu.
Ikiwa maji yanafika,
unaweza kujenga matuta ya kudumu.
Kilimo cha sesa hakifai kabisa.
Vile vile matuta madogo au ya kawaida
siyo njia sahihi.
Maelezo zaidi utayapata katika kitabu cha 2.

Mteremko wa wastani au mdogo :

Kwenye mteremko wa wastani,
mpango mzuri ni kulima matuta madogo
yanayofuata usawa (uwiano) wa mwinuko.

Vile vile, itakuwa bora
kuchimba mafanya juu
na kupanda miti.
Maelezo zaidi pia
utayapata katika kitabu cha 2.

BONDENI NA VYANZO VYA MAJI

Sehemu ya bondeni iko chini
na mara nyingi zinaweza kuwa na maji maji
au mito kabisa.
Maji yanaweza kusaidia au kusumbua mazao
Utapata maelezo yote juu ya kilimo cha bondeni
katika kitabu cha 2.

Mifereji:

Mara nyingi wakulima
huwa wamekwishatega maji
tangu zamani.
Lakini, ni muhimu kutunza
na kurekebisha mifereji ya maji.
Katika kitabu cha 2 utakuta maelezo mbalimbali
juu ya utunzaji wa mifereji na vyanzo vya maji.

SEHEMU ZISIZOFAA KWA KILIMO

Mashamba mengine huwa hayafai kulimwa.
Kwa mfano mashamba
yaliyopo katika vilele vya milima.
Sehemu za namna hiyo
zinapaswa kutunzwa vizuri.
Angalia kichwa cha binadamu kilichovalishwa kofia;
hakisumbuliwi na jua wala maji.
Vivyo hivyo na mlima uliofunikwa na miti
ardhi yake imehifadhiwa,
haikauki haraka wala kuporomoshwa.

Mashamba mengine yamejaa mawe
kiasi ambacho mazao yote yanakataa kusiawi.
Ni bora kupanda miti ya misitu
au miti ya matunda.

Kwenye sehemu ya 2 ya kitabu hiki
kuna maelezo yanayohusu
uendeshaji wa kitalu cha miche ya miti na misitu.

NAMNA YA KUONGEZA RUTUBA YA UDONGO

Udongo wenye rutuba
unaongeza mazao na kipato.
Shamba likiwa na rutuba nyingi
haliathiriwi sana na mmomonyoko.
Maji ya mvua
hayawezi kuhamisha udongo kwa urahisi.
Shamba linavumilia mmomonyoko.
Maelezo yanayohusu suala hili
utayakuta katika kitabu cha 2.

Kumbuka:

**Uamuzi wa jinsi ya kutumia ardhi yako
NI WAKO
wewe Mama Chuma, Baba Mijidi
au yeyote yule.
Wataalam watakushauri
kutegemea UAMUZI WAKO mwenyewe.**

MUHTASARI

Kabla hujaanza kulima shamba lako
huna budi kufanya yafuatayo:

1. Yaangalie mashamba yote kwa ujumla:

- . Je, yako wapi : sehemu za joto au sehemu za baridi?
- . Kwa kila shamba ujiulize
  - Utalima wakati gani?
  - Utapanda zao gani?
- Ukikumbuka * Umbali kati ya Soko,
  - * Umbali kati ya nyumbani,
  - * Upatikanaji wa maji.

2. Uliangalie kila shamba peke yake:

- . Je, liko sawa ama kuna sehemu tofauti
- . Mteremko ukoje, mkali au wa wastani?
- . Je, upande miti au
  - utengeneze matuta ya kudumu.
- . Je, ulime matuta ya kawaida na mafanya juu?
- . Je, utengeneze mifereji mipya au urekebishe iliyopo?
- . Pia angaliahali ya rutuba na njia ya kuiongeza.

3. Sehemu zisizofaa kwa kilimo ni :

- . vilele vya milima
- . sehemu zenye mawe mengi
- . vyanzo vya maji.

SEHEMU YA PILI

KITALU

CHA MICHE YA MITI

Baada ya kuangalia hali ya shamba lako pengine umeamua kupanda miti. Labda unahitaji kupanda miti kwa mfano katika kingo za bonde au katika mpaka wa shamba lako au katika shamba lisilofaa kwa kilimo.

Kama umeamua kupanda miti ni vizuri kuanzisha kitalu chako ingawa ni kazi kubwa. Ili ufanikiwe kuwa na kitalu kizuri inakubidi uelewe vizuri hatua zinazohitajika. Kwa hiyo katika sehemu hii tunaeleza mambo yanayohusu kitalu.

Kitalu cha miti ni nini?

Kitalu cha miti ni mahali ambapo miche ya miti hutunzwa langu inapokuwa michanga mpaka inapofikia wakati wa kupandikizwa.

Kwa hiyo, kitalu ni kama kituo cha kulelea watoto wadogo. Hivyo kinahitaji uangalifu mkubwa.

KUCHAGUA SEHEMU INAYOFAA KWA KITALU

- Eneo liwe tambarare kiasi ili maji yasisimame.
- Udongo unaofaa ni ule unaohifadhi unyevu.
- Udongo uwe na rutuba (udongo wa msituni unafaa sana).
- Udongo wa kichanga au mfinyanzi haufai.
- Eneo la kitalu liwe karibu na maji ili kurahisisha umwagiliaji. Kitalu kiwe karibu na mahali utakapopandikiza miti ili kurahisisha kazi ya ubebaji wa miche.

Vifaa vinavyohitajika

Unapotengeneza kitalu unahitaji vifaa mbalimbali kama inavyoelezwa hapa chini.

- Vikapu vya kuoteshea
  - Vikapu vilivyotengenezwa kwa majani ya mgomba.

Vikapu (viriba) vya plastiki.
Masanduku ya mbao.

Makopo, maboksi ya maziwa,
au mabomba ya mianzi.

Koleo, karai au toroli,
jembe, ndoo, panga au kisu.

JINSI YA KUTENGENEZA KITALU

Kuna njia tatu za kutengeneza kitalu cha miti.
Unaweza kupanda mbegu katika
viriba,
tuta,
au kasha la mbao.

Kupanda mbegu katika viriba:

Kusanya udongo wenye rutuba
kwa mfano udongo wa msituni,
samadi au mboji
na udongo wa kawaida.

Changanya katika vipimo vifuatavyo:

- Udongo wa msituni debe 5
- Samadi au mboji debe 1
- Udongo wa kawaida debe 1

Jaza mchanganyiko huu katika viriba.

Panda mbegu katika kila kiriba.

Mwagilia maji.

Kama una aina ya mbegu isiyoota upesi,
kwa mfano lusina,
iloweke kwanza katika maji baridi
mchana kutwa na usiku kucha (masaa 24).
Halafu panda siku inayofuata.

Panga viriba katika kivuli cha miti au kichanja.

Kupanda mbegu juu ya tuta :

Pima urefu wa tuta
kutegemea na mahitaji yako.
Upana wa tuta uwe ni mita moja.
Tifua udongo;
lainisha kwa kuvunja mabonge.
Changanya udongo na mbolea.

Chora mistari ya mifereji midogo midogo
yenye kina kiasi cha sentimita 5.
Panda mbegu za miti unayotaka ndani ya vifereji.
Fukia mbegu kwa mchanga mwepesi.
Mwagilia maji kwa kunyunyiza juu ya vifereji.

Loanisha tuta kabla kung'oa miche.
Wakati wa kung'oa angalia usikate mizizi.
Ng'oa mche ukiwa na udongo mwingi
ili usiisumbue mizizi.
Beba miche uliyoling'oa
katika jani la mgomba
au katika karai.

Tengeneza kishimo katika kiriba
kwa kutumia kijiti kilichochongwa.
Inapobidi punguza urefu wa mizizi ya mche.
Pandikiza mche katika kishimo
kwa kina kile kile
kama ilivyokuwa hapo awali
kabla haujaung'oa.
Shindilia udongo kuzunguka mche.

Wakati unaofaa
kwa kupandikiza miche katika viriba
ni majira ya asubuhi na hasa ya jioni.
Endelea kumwagilia miche
kila siku asubuhi na jioni.

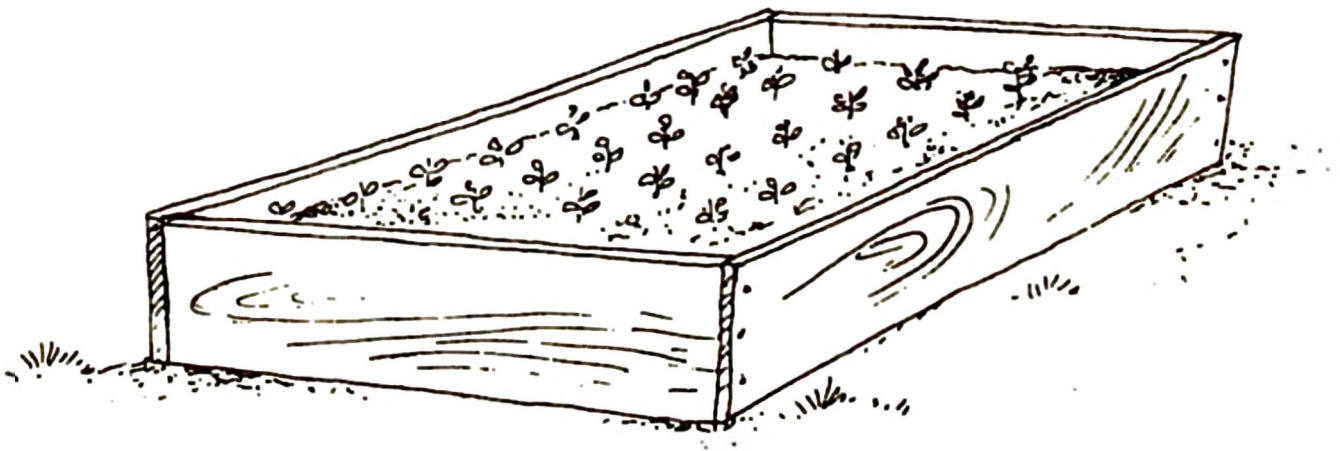
Kupanda mbegu katika kasha la mbao :

Tengeneza kasha lililo wazi chini na juu
kwa kutumia mbao au boriti.

(angalia mchoro)

Jaza mchanganyiko wa udongo
kama ilivyoelezwa hapo juu.

Chora vifereji vya kupandia mbegu
kama ilivyo katika utaratibu
wa kupanda mbegu juu ya tuta.

Miche ikikua ing'oe katika kasha
na kuipeleka moja kwa moja shambani kuipandikiza.

Panda mbegu za miti unayoihitaji
kulingana na mazingira yako.

Mwagilia mbegu asubuhi na jioni
hadi miche itakapofikia wakati wa kupandikiza.

Kutunza miche

Miche iliyopandikizwa katika viriba au kasha la mbao
hutoa mizizi mirefu nje ya viriba
na kuingia ardhini.

Kata mizizi hiyo kwa kisu au panga.

Miche ikifikia umri wa miezi 6
usimwacilie maji mara kwa mara.

Nia ya kuinyima maii kwa wakati fulani tulani
ni kuizoesha hali ya shambani.

KUPANDIKIZA MICHE SHAMBANI

Andaa mashimo

miezi 2 kabla ya msimu wa mvua.

Shimo la kupanda mche

liwe na urefu wa sm. 60,

upana sm. 60

na kina sentimeta 60.

Unapochimba

weka udongo wa juu upande mmoja

na ule wa chini upande mwingine.

Changanya samadi, au mboji,

na udongo wa juu.

Fukia shimo kwa udongo wa juu.

Weka alama kwa kuchomeka kijiti au fito

katikati ya shimo.

Hii itakusaidia kutosahau mahali shimo lilipo.

Acha shimo kwa kipindi cha miezi miwili

ili takataka zilizo ndani yake zioze.

Pandikiza mwanzoni mwa msimu wa mvua.

Jinsi ya kupandikiza mche wa mti

Baada ya mvua kunyesha

fukua kiasi tu cha shimo

uliloliandaa hapo awali.

Kama mche umo ndani ya kiriba :

ondoa mche kutoka katika kiriba hicho

kama inavyoonyesha katika mchoro :

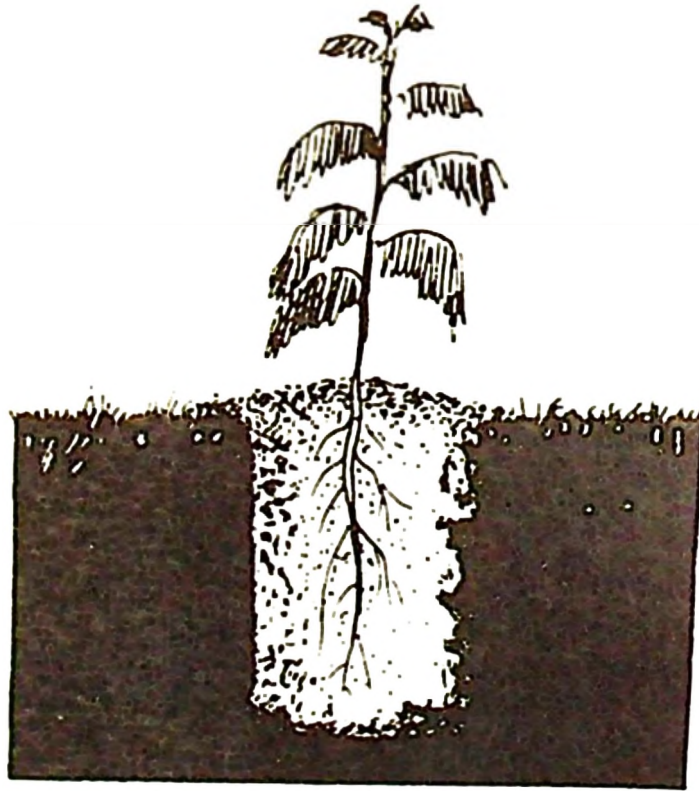

Kama miche ipo katika tuta :

Ioanisha mche kabla ya kung'oa.
Punguza mizizi mirefu kwa kukata.
Tumbukiza mche shimoni
ukiwa na donge la udongo.
Hakikisha mizizi imesambaa vizuri.
Fukia shimo, halafu shindilia.

Kutunza miche iliyopandikizwa

- . Wakati wa kiangazi
mwagilia maji kila siku.
- . Ng'olea majani yanayozunguka miche.
- . Zuia wadudu waharibifu
kama mchwa au viwavi
kwa kutumia maji ya kitupa.
- . Zungushia wigo katika bustani yako
ili kuzuia wanyama waharibifu.

Mche uliopandikizwa vizuri

RATIBA YA UPANDAJI MITI

Ili uweze kufanikisha
kazi ya upandaji miti
ni muhimu ufahamu ratiba ya kazi
ambayo unaiweza kuifuata.
Hapa chini tunakupa mfano wa ratiba hiyo.

Ratiba hii ni ile inayotumika huko Mgeta.

Iwapo mazingira yako
yanafanana na yale ya Mgeta
ambapo kuna mvua za vuli na masika,
na wewe unaweza kuifuata.

<i>Mwezi</i>	<i>Kazi</i>
<i>Juni</i>	<ul style="list-style-type: none"> . <i>Andaa udongo, sia mbegu.</i> . <i>Funika majani makavu.</i> . <i>Endelea kumwagilia maji asubuhi na jioni.</i> . <i>Mbegu zikishaota funua majani, jengea kibanda kama jua ni kali ili kutunza unyevu.</i> . <i>Pandikiza miche katika viriba wakati ikiwa na majani mawili.</i>
<i>Julai</i>	<ul style="list-style-type: none"> . <i>Pandikiza miche katika viriba, mwagilia maji.</i> . <i>Baada ya siku kumi na nane au wiki mbili na nusu punguza kivuli; miche tayari kujitafutia chakula na maji.</i> . <i>Endelea kumwagilia maji.</i>
<i>Agosti</i>	<ul style="list-style-type: none"> . <i>Endelea kumwagilia maji.</i> . <i>Chokolea miche katika viriba ili maji yapite vizuri katika miche, na miche itakua haraka.</i>
<i>Septemba na Oktoba</i>	<ul style="list-style-type: none"> . <i>Ukisha katia mizizi wekea maji mara mbili kila siku.</i>
<i>Novemba</i>	<ul style="list-style-type: none"> . <i>Mvua za vuli zikiwa tayari pandikiza miche shambani.</i>

MUHTASARI

Ni dhahiri kuwa umekubaliana nasi kuwa kitalu cha miche ya miti ni sawa na kituo cha kulelea watoto wadogo kwa vile kinahitaji uangalizi wa kutosha.

Hivyo basi, ili kuwa na matokeo unayokusudia huna budi kuzingatia taratibu ulizosoma juu ya kitalu cha miti au nyingine utakazoshauriwa na Bwana miti.

Hata hivyo kuwa na miche bora peke yake hakukuhakikishii ufumbuzi wa tatizo lako la miti. Lazima ufahamu pia jinsi ya kupandikiza miche hiyo shambani au ratiba ya upandikizaji shambani.

NENO LA MWISHO

Kitabu hiki cha kwanza kimekueleza
maana ya kilimo mlimani
na jinsi ya kufahamu mazingira yako.
Pia kimekushauri
jinsi ya kutatua matatizo yako
kwa kutumia mbinu zilizoeelezwa.

Kama ambavyo umesoma,
siyo mbinu zote
zinaweza kutumika kila mahali.

- * Jambo munimu ni kwanza kuyaangalia
na kuyafahamu mazingira yako.
- * Pili, angalia
ni tatizo gani linalokukabili.
- * Tatu, chagua mbinu inayokufaa
ili kutatua tatizo lako.
Mbinu inayokufaa
ni ile inayolingana na mazingira yako.

Baada ya hapo
ni vizuri kupata ushauri wa mtaalam
ili uwe na mawazo zaidi juu ya uamuzi wako.

Baada ya kukisoma kitabu hiki
huenda ukapenda kusoma pia kitabu cha pili.
Kitabu cha pili kitakueleza
juu ya mambo yafuatayo:
. kudhibiti maji shambani,
. kilimo cha matuta,
. kurutubisha shamba.

Tunategemea kwamba
kwa pamoja vitabu hivi viwili
vitakupa maarifa ambayo yanaweza kukusaidia.

OFISI ZA INADES-FORMATION

TANZANIA

Inades-Formation -P.O. Box 203, Dodoma, Tanzania.

KENYA

Inades-Formation -P.O. Box 14022, Nairobi.

OFISI KUU

Inades-Formation -08 B.P.8, Abidjan 08, Ivory Coast.

• • • • •

BURKINAFASO

Inades-Formation -B.P. 1022, Ouagadougou

BURUNDI

Inades-Formation -B.P. 2520, Bujumbura.

CAMEROON

Inades-Formation -B.P. 11, Yaounde.

CHAD

Inades-Formation -B.P. 945, N'djamena

ETHIOPIA

Agri-Service Ethiopia -P.O. Box 2460, Addis Ababa.

IVORY COAST

Inades-Formation -B.P. 2007, Bouake 01.

RWANDA

Inades-Formation -B.P. 866, Kigali.

TOGO

Inades-Formation -B.P. 39, Atakpame.

ZAIRE

Inades-Formation -B.P. 5717, Kinshasa -Gombe.

Formation